

همبندی رشته‌های خانواده در آموزش عالی ایران[□]

محمد آتشک*

چکیده

هدف: بررسی اهداف و ضرورت‌های رشته‌های مربوط به خانواده. **روش:** کتابخانه‌ای و فراتحلیل اسناد و مدارک رشته‌های با پسوند خانواده. **یافته‌ها:** بررسی توصیفی و کتابخانه‌ای نتایج همبندی دروس رشته‌های مختلف خانواده در آموزش عالی ایران نشان داد که هدف مشترک تمام رشته‌های مرتبط با خانواده، تربیت کارشناس و مشاور است و تربیت مدرس تنها در رشته‌های فقه خانواده و مشاوره خانواده است. بیشترین فصل مشترک دروس این رشته‌ها، فقه و اصول و سایر مسائل اسلامی خانواده و کمترین فصل مشترک، مطالعات تطبیقی خانواده و سنجش و اندازه‌گیری خانواده است. همچنین رشته‌های مدیریت خانواده و حقوق خانواده، بیشترین و فقه خانواده و مشاوره خانواده، کمترین پوشش دروس مد نظر را دارا هستند. **نتیجه‌گیری:** بررسی‌ها نشان داد که تربیت کارشناس، مشاور و پژوهشگر، بیشترین فراوانی و ایجاد مراکز و مدیریت مراکز مرتبط با رشته، کمترین فراوانی را دارد. همچنین رشته مشاوره خانواده، پوشش دهنده تمامی موارد و رشته مدیریت خانواده، هیچ یک از نقش‌های مذکور برای دانش‌آموختگان را ندارد. در ضمن، جامع‌ترین طرح دوره رشته‌های خانواده مربوط به رشته حقوق خانواده است و فقه خانواده در آخرین رتبه قرار دارد.

کلید واژه‌ها: خانواده، رشته‌های دانشگاهی، آموزش عالی، زنان.

□ دریافت مقاله: ۸۹/۱۲/۴؛ تصویب نهایی: ۹۰/۳/۲۵

* دانشجوی دکتری مدیریت آموزشی دانشگاه شهید بهشتی؛ E-mail: matashak@yahoo.com

▪ طرح مسئله

خانواده، ابتدایی‌ترین و جهان‌شمول‌ترین سازمان و نهاد اجتماعی است که نقش و ارزش بقای بسیار مهمی را برای فرد و نوع انسان و نیز نقش بسیار اساسی و مهمی را در فرایندهای اجتماعی و به ویژه در بهداشت روانی فرد و جامعه ایفا می‌کند. بسیاری از مشکلات روانی حاصل از تنش‌های زندگی روزمره، به وسیله خانواده سالم و بهنجار، التیام یافته و جبران می‌شود و در مقابل، یک خانواده نامتعادل، سلامت روانی همه اعضای خود را با مشکل مواجه کرده، به مخاطره می‌اندازد. لذا می‌توان ادعا کرد که «خانواده سالم، محور توسعه پایدار است». از این رو، بررسی وضعیت خانواده در جهان، مهم‌ترین نظریه‌های مربوط به ساختار و کارکردهای خانواده و توجه به جایگاه خانواده در قانون اساسی و دو برنامه اخیر توسعه کشور، به کسب ادراک کلی از خانواده در سطح بین‌المللی و ملی یاری رسانده، مبنایی برای همبندی دروس رشته‌های مختلف خانواده در آموزش عالی ایران بر اساس اهداف، دروس، زمینه‌های شغلی دانش‌آموختگان و در انتها، قضاوت در خصوص جامع‌ترین طرح دوره رشته خانواده فراهم می‌کند.

▪ نگاهی گذرا به وضعیت خانواده در جهان

خانواده در طول تاریخ، تحت تأثیر تحولات گوناگون اقتصادی و اجتماعی، دگرگون شده است. ابتدایی‌ترین تحولات عمده در ساختار خانواده، مربوط به فرایند گذار از ساختار اقتصادی مبتنی بر گردآوری و شکار، به اقتصادی کشاورزی است که به تعبیر «مارکس»^۱ پیروان وی، زمینه‌ساز الگوی غالب خانواده بود و با ویژگی‌های عصر پیش از صنعتی تناسب داشت. از ویژگی‌های خانواده در این دوران می‌توان به زندگی چند نسل در کنار یکدیگر، برجسته بودن نقش خانواده به عنوان یک واحد اقتصادی، نداشتن بویایی و تحرک جغرافیایی، وابستگی به خاک و زمین، داشتن فرزند زیاد به عنوان نیروی کار و نگهداری سالخوردگان اشاره کرد. اما با ظهور انقلاب صنعتی، نهاد خانواده دچار تغییراتی شد. با افزایش مهاجرت به شهرها، رشته خانواده گسترده از هم گسست و خانواده هسته‌ای، الگوی عام نهاد خانواده شد و بسیاری از کارکردهای خانواده به نهادهای جدید مانند مهد کودک‌ها، مدارس، خانه‌های سالمندان، رسانه‌های جمعی و نهادهای تأمین و رفاه اجتماعی واگذار شد. در خانواده هسته‌ای، با انتقال فضای تولید اقتصادی از خانه و مزرعه به کارخانه‌های صنعتی و بنگاههای اقتصادی و تجاری، نقش اقتصادی خانواده در زندگی اجتماعی کم‌رنگ شد. کاهش تعداد فرزندان، کاهش زندگی پدر و

1. Marx

مادر با فرزندان در زیر یک سقف و حضور زنان در فضاهای اجتماعی خارج از خانواده، از دیگر ویژگی‌های خانواده هسته‌ای در عصر مدرن محسوب می‌شود (تافلر، ۱۳۷۴، ص ۲۴۹-۲۴۰؛ ۱۳۷۰، ص ۳۰۵-۲۹۰)

جهانی شدن، پدیده‌ای است چندبُعدی که هر یک از ابعاد آن می‌تواند بر خانواده به عنوان یک نهاد اجتماعی، تأثیرگذار باشد. یکی از عمده‌ترین تأثیرات جهانی شدن در نهاد خانواده، دگرگونی نقش‌های سنتی و ثابت و از پیش تعیین شده اعضای خانواده است. بر این اساس، نقش‌های محول بر مبنای ازدواج سنتی که برای مرد، نان‌آوری و حضور در فضای خارج از خانه و برای زن، نقش‌های خانگی بود، دستخوش تغییر و مرزهای تقسیم کار سنتی مبتنی بر جنسیت، با افزایش سطح آموزش زنان و حضور آنان در جایگاه‌های شغلی‌ای که در گذشته در انحصار مردان بود و در مقابل، با افزایش مشارکت مردان در امور خانگی، نظیر نگهداری از کودکان، به تدریج متزلزل شد. آمارها نشان می‌دهد که در ابتدای هزاره جدید برای نخستین بار، آمار زنان شاغل از مردان در جامعه انگلستان فزونی یافته است. بدین سان، حضور گسترده زنان شاغل در زندگی اجتماعی، تغییر و تنوع شکل‌های ازدواج در جوامع غربی، تنزل جایگاه ازدواج در شکل سنتی آن، جایگزینی نقش‌های اکتسابی به جای نقش‌های محول برای زنان در فضای فرهنگی و کاهش تأثیر ازدواج در فرایند هویت‌یابی فرد، از جمله پیامدهای تغییر نقش در عصر جهانی شدن است. (گیدنز، ۱۳۸۲، صص ۵۷-۵۴؛ تافلر، ۱۳۷۰، صص ۳۰۸-۲۸۸)

تغییرات بنیادی ویژگی‌های جمعیت‌شناختی جوامع، دگرگونی‌های ساختاری عمیقی را بر نهاد خانواده تحمیل می‌کند. یافته‌های آماری مبین افزایش سن ازدواج در کشورهای عضو اتحادیه اروپاست. میانگین سن ازدواج در کشورهای اسکاندیناوی^۱ در سال ۱۹۷۵م. حدود ۲۵ سال بود که در سال ۲۰۰۰م. به حدود ۳۰-۲۸ سال افزایش پیدا کرده است. در سوئد تنها حدود ۲۸ درصد خانواده‌ها با ازدواج رسمی در کنار یکدیگر زندگی می‌کنند و حدود ۵۵ درصد افراد، زندگی مشترک بدون ازدواج دارند. در دانمارک نیز آمار، حدود ۳۸ درصد ازدواج رسمی را در مقابل ۴۸ درصد زندگی مشترک بدون ازدواج نشان می‌دهد. این موارد حاکی از تغییر در الگوهای سنتی ازدواج است. پیامد این دگرگونی، افزایش میزان تولد نوزادان در خارج از چارچوب ازدواج رسمی است. آمارها نشان می‌دهد در ایسلند حدود ۶۳ درصد، در سوئد ۵۵ درصد، در آلمان ۴۶ درصد و در دانمارک ۴۴ درصد فرزندان متولد شده در سال ۱۹۹۹م، خارج از چارچوب ازدواج رسمی بوده است. (عنایت و موحد، ۱۳۸۳، صص ۱۶۶-۱۵۳)

یافته‌های آماری نشان می‌دهد در آمریکا، بین سال‌های ۱۹۹۵-۱۹۸۹م، ۱۷ درصد فرزندان در بدو تولد،

۱. سوئد، دانمارک، نروژ و فنلاند.

همبندی رشته‌های خانواده در آموزش عالی ایران ♦ ۷۱

۲۱ درصد در یک سالگی، ۲۸ درصد در سه سالگی، ۴۱ درصد در نه سالگی و ۵۰ درصد در ۱۵ سالگی از والدین خود جدا شده‌اند. در سوئد، بین سالهای ۱۹۸۷-۱۹۹۳، پنج درصد از فرزندان در بدو تولد، هفت درصد در یک سالگی، ۱۳ درصد در سه سالگی، ۲۴ درصد در نه سالگی و ۳۴ درصد در ۱۵ سالگی از والدین خویش جدا شده‌اند. تمام این آمارها بیانگر ظهور الگوهای جدید ازدواج، خانواده، بچه‌داری و نوع روابط جنسی است که به تعبیر اندیشمندان همچون گیدنز، در حال گسترش و جهانی شدن هستند. (گیدنز، ۱۳۸۲، صص ۵۷-۵۴؛ P. ۱۷-۳۳، ۲۰۰۴، Kiernan)

یکی از ویژگی‌هایی خانواده در عصر جهانی شدن، این است که نقش اقتصاد در فرایند تصمیم‌گیری در کانون خانوادگی، جای خود را به پیوندهای عاطفی داده و تصمیمات مهم در خانواده، مانند بچه‌دار شدن، بیشتر تصمیمی عاطفی محسوب می‌شود تا اقتصادی؛ زیرا با گسترش بازار آزاد در کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه، فرزندآوری و داشتن فرزند، یک هزینه اقتصادی بزرگ است. به همین دلیل، کاهش شدیدی در نرخ باروری کشورهای اتحادیه اروپا مشاهده می‌شود که تداوم آن، جوامع را از نظر جمعیتی با خطر روبه‌رو می‌کند (عنایت و موحد، ۱۳۸۳، صص ۱۶۶-۱۵۳). نرخ باروری در کشورهای اتحادیه اروپا بین سال‌های ۲۰۰۰-۱۹۷۰ م. به حدود نصف کاهش یافته است. این کاهش در کشورهایی مانند ایتالیا و اسپانیا که کلیسای کاتولیک در آنها بیشترین پیروان را دارد و بر اساس احکام آن، استفاده از وسایل جلوگیری از بارداری ممنوع است نیز مشاهده می‌شود؛ چنان که نرخ باروری در اسپانیا از ۲/۸۸ به ۱/۲۴ و در ایتالیا از ۲/۴۲ به ۱/۲۳ تقلیل یافته است (گیدنز، ۱۳۸۲، صص ۵۷-۵۴). این دو کشور به همراه یونان، دارای پایین‌ترین نرخ باروری در میان کشورهای اتحادیه اروپا در آغاز هزاره جدید هستند. کشورهای ایرلند و پرتغال نیز بالاترین میزان کاهش نرخ باروری را در میان کشورهای اتحادیه اروپا در این سه دهه داشته‌اند. این تغییرات بزرگ، حاکی از دگرگونی‌های عمیق در ساختار نهاد خانواده است که تنها تحت تأثیر عوامل اقتصادی قرار ندارد، بلکه نشانه اهمیت روزافزون جنبه‌های عاطفی در تصمیم‌گیری برای بچه‌دار شدن در دوره‌ای است که گیدنز، آن را «عصر ارزشمندی فرزند»^۱ می‌نامد. (گیدنز، ۱۳۸۲، صص ۵۴-۲۹؛ P. ۱۷-۳۳، ۲۰۰۴، Kiernan)

از آنجا که جهانی شدن در ابعاد اقتصادی، مبتنی بر بازار آزاد و گسترش بازارهای فراملی است، به تعبیر «ترنر»^۲ مستلزم وجود جامعه‌ای بدون خانواده و در نهایت، بدون فرزند است که این خود، نسبی شدن روابط خانوادگی و جنسی را می‌طلبد. خانواده به عنوان نهادی اجتماعی، در فرایند جهانی شدن دچار تناقضات روزافزون شده است؛ در یک سو، ضرورت مشارکت اقتصادی زنان در خانواده و در سوی

۱. *Prized Child*

۲. *Turner*

دیگر، تمایلات مادر بودن و بچه‌دار شدن قرار دارد که این دو در تعارض با یکدیگر قرار دارند و صمیمیت و رابطه عاطفی تنگاتنگ با فرزندان، در شرایط اشتغال والدین به راحتی ایجاد نمی‌شود. این کمبودها، تنشهایی را در فضای خانواده ایجاد می‌کند که افزایش بیش از پیش طلاق و خشونت‌های خانگی، از جمله پیامدهای آن است. (ترنر، ۱۳۸۱، ص ۲۹۴)

رسانه‌های فراملی که از دیدگاه بسیاری از اندیشمندان، کارگزاران اصلی فرایند جهانی شدن به شمار می‌آیند، عامل اصلی ارائه فرهنگ جهانی و نسبی‌گرایی فرهنگی محسوب می‌شوند؛ فرهنگی که در آن، ماده‌گرایی، مصرف‌گرایی، گسترش نمادهای سرگرم‌کننده و عوام‌پسند، سکس و خشونت افراطی عرضه می‌شود. به اعتقاد برخی از نظریه‌پردازان، ارزشها، ثبات و همبستگی ارکان خانواده در شکل سنتی آن و ازدواج رسمی، در معرض تهدید جدی قرار گرفته است. این نظریه‌پردازان، آمار بسیار بالای طلاق و فرزندان متولد شده در خارج از چارچوب ازدواج رسمی در کشورهای پیشرفته غربی را شاهدهی برای تأیید مدّعی‌های خویش می‌دانند. (احمد، ۱۳۸۰، صص ۴۹۱-۴۸۷)

یکی دیگر از ابعاد جهانی شدن، به ویژه در عرصه سیاسی، تمایل به دموکراسی در جوامع بشری است. این تمایل، علاوه بر حوزه سیاست، به دیگر حوزه‌های زندگی انسانی و روابط اجتماعی انسانها نیز قابل تسری است. وجود ارتباط سالم و دوطرفه، تساوی در روابط، اعتماد متقابل در روابط، مشارکت جمعی و فقدان خشونت، از ویژگی‌های دموکراسی محسوب می‌شوند که با گسترش جهانی شدن، روابط و الگوهای خانوادگی را تحت تأثیر خود قرار داده‌اند. بروز پدیده‌ای به نام «دموکراسی عاطفی»^۱ در روابط جدید خانوادگی، از نتایج جنبی جهانی شدن است که در آن، زندگی خانوادگی و احساسات بر مبنای شاخص‌های دموکراتیک شکل می‌گیرد و به دموکراتیک شدن روابط اجتماعی در سطوح مختلف منجر می‌شود. نظریه‌پردازان معتقدند: وجود دموکراسی در روابط خانوادگی، به استحکام خانواده در حوزه خصوصی و در نهایت، به استحکام بنیادهای جامعه‌ای مبتنی بر مشارکت جمعی در حوزه عمومی منجر خواهد شد. (گیدنز، ۱۳۷۹، صص ۹۶-۹۳؛ گیدنز، ۱۳۸۲، ص ۵۶)

یکی دیگر از عوامل مؤثر بر نهاد خانواده، شکل‌گیری و گسترش رویکردهای فمینیستی است. فمینیست‌ها، خانواده را یکی از جایگاه‌های عمده سرکوب زنان می‌دانند که در آن، اقتدار نهادی شده مردان بر زنان و کودکان شکل می‌گیرد و در نهایت، بنیان جامعه پدرسالار بر ساختار پدرسالاری در خانواده استوار می‌شود. در این رویکردها، خانواده واحدی مردسالار توصیف می‌شود که در حکم میانجی میان فرد و ساختار

^۱ Emotional Democracy

همبندی رشته‌های خانواده در آموزش عالی ایران ♦ ۷۳

اجتماعی پدرسالار عمل می‌کند. به همین دلیل، فمینیست‌ها توجه خاصی به دگرگونی ساختار مناسبات خانوادگی نشان می‌دهند و معتقدند باید در تعاریف موجود در مورد خانواده، که مبتنی بر پیش‌فرضهای پذیرفته شده درباره نقش مسلط مردان است، بازنگری و تعاریف جدید ارائه شود. فمینیست‌ها در صدد پیشنهاد به دلیل‌هایی برای خانواده هسته‌ای مردسالارند (کاستلز، ۱۳۸۰، ج ۲، صص ۱۸۸-۱۷۹؛ هام و گمبل، ۱۳۸۲، ص ۱۵۲)

▪ نظریه‌های مربوط به ساختار خانواده

ساختار خانواده از سه دیدگاه نهادی، ساخت و وظیفه و کنش متقابل بررسی می‌شود.

○ دیدگاه نهادی

چارچوب نهادی از قدیمی‌ترین روشهایی است که در مطالعه ازدواج و خانواده به کار رفته است. در چارچوب نهادی، نهاد ازدواج در اجتماع کل قرار گرفته و این نهاد، ارگانیک است که نظام آن به وسیله اجزای تشکیل‌دهنده‌اش حفظ می‌شود. بنابر این، از بعضی جهات شباهت‌هایی به چارچوب ساخت و وظیفه دارد؛ با این تفاوت که در روش نهادی، به جنبه توصیفی، تاریخی و مقایسه‌ای بیشتر تأکید می‌شود. از جمله این نظریه‌ها می‌توان به نظریه دورکیم اشاره کرد. وی معتقد است: جامعه بشری در جریان یک تطوّر دائمی است. این تطوّر، جامعه بشری را از همبستگی مکانیکی به سوی تقسیم کار و تخصیص و همبستگی ارگانیکی سوق می‌دهد. بنابر این، در این حالت که جامعه در بستر تطوّر قرار دارد، عناصر جامعه از جمله خانواده هم در این بستر قرار می‌گیرند و تطوّر دائمی، ولی تدریجی و بدون انقطاع دارن‌بختیاری، ۱۳۸۷، صص ۵۶-۳۳)

○ دیدگاه ساخت و وظیفه

خانواده، یکی از پاره‌نظام‌های نظام کل اجتماع است که انجام برخی از وظایف اجتماع را به عهده دارد و نیز مجموعه‌ای از افراد یا شبکه‌ای از پایگاه‌های حقوقی و نقش‌های نظام خانوادگی و در نتیجه، نظام اجتماع کل و نیز انتظارهای نقش‌های اعضای خانواده، مقررات داخلی خانواده، توصیف وضعیت‌ها و به طور کلی تمام عناصر مؤثر در تغییر شکل ساخت خانواده را مطالعه می‌کند. مطالعات جامعه‌شناسی خانواده که از چارچوب ساخت و وظیفه استفاده می‌کند، خانواده را نظامی باز و متأثر از عوامل خارجی و مؤسسات دیگر اجتماعی (مدرسه، محیط کار، بازار و غیره) می‌داند. چارچوب ساخت و وظیفه، بر عکس کنش متقابل که فرد را فعال می‌داند، فرد را وابسته به نظام نقش‌ها و پایگاه‌های حقوقی به شمار می‌آورد. این مطالعات، خانواده را بیشتر یک عنصر از نظام می‌داند تا عامل دگرگونی و سعی در تأکید جنبه ثابت ساخت می‌کند و تغییرات را نادیده می‌گیرد. (همان)

○ دیدگاه کنش متقابل

خانواده، واحدی است مرکب از اشخاص که افراد بدون آن، کنش متقابل دارند و هر کدام موقعیتی خاص در داخل آن دارند که به وسیله تعدادی نقش مشخص می‌شوند. فرد؛ هنجارها، انتظاراتها و نقش‌های دیگر اعتقاد گروه خانواده را که شامل سکون و رفتار در یک وضعیت خاص می‌شود، درک می‌کند و در ارتباط با نقش خویش و انتظاراتهای گروه از او، نقش خود را ایفا می‌کند. بنابر این، جریان دقیق نحوه کنش‌های متقابل گروه خانوادگی را مطالعه می‌کند و غیر از نقش‌ها، پایگاه حقوق فرد، تعارض‌ها و راه‌حل آنها، مسائل مربوط به ازدواج از آغاز تا انتها را مورد توجه قرار می‌دهد. اما این دیدگاه، روابط موجود بین خانواده و مؤسسات دیگر اجتماعی را نادیده می‌گیرد. (همان)

▪ جایگاه خانواده در اسناد بالادستی کشور

○ قانون اساسی

در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به خانواده به عنوان واحد بنیادین جامعه و کانون اصلی رشد و تعالی انسان توجه شده و توافق عقیدتی و آرمانی در تشکیل خانواده، که زمینه‌ساز اصلی حرکت تکاملی و رشدیابنده انسان است، اصل اساسی بوده و فراهم کردن امکانات برای نیل به این مقصود، از وظایف حکومت اسلامی برشمرده شده است. علاوه بر این، در چهار اصل از اصول قانون اساسی، به نقش خانواده اشاره صریح شده است:

- اصل ۱۰: «از آنجا که خانواده واحد بنیادی جامعه اسلامی است، همه قوانین و مقررات و برنامه‌ریزی‌های مربوط باید در جهت آسان کردن تشکیل خانواده، پاسداری از قداست آن و استواری روابط خانوادگی بر پایه حقوق و اخلاق اسلامی باشد».
- اصل ۲۱: «دولت موظف است، حقوق زن را در تمام جهات با رعایت موازین اسلامی تضمین نماید و امور زیر را انجام دهد:

۱. ایجاد زمینه‌های مساعد برای رشد شخصیت زن و احیای حقوق مادی و معنوی او؛
۲. حمایت مادران، بالخصوص در دوران بارداری و حضانت فرزند و حمایت از کودکان بی‌سرپرست؛

۳. ایجاد دادگاه صالح برای حفظ کیان و بقای خانواده؛

۴. ایجاد بیمه خاص بیوگان و زنان سالخورده و بی‌سرپرست؛

همبندی رشته‌های خانواده در آموزش عالی ایران ♦ ۷۵

۵. اعطای قیمومت فرزندان به مادران شایسته در جهت غبطه آنها در صورت نبودن ولی شرعی».
- اصل ۳۱: «داشتن مسکن متناسب با نیاز، حق هر فرد و خانواده ایرانی است. دولت موظف است با رعایت اولویت برای آنها که نیازمندترند به خصوص روستائینان و کارگران، زمینه اجرای این اصل را فراهم کند».
- اصل ۴۳: «برای تأمین استقلال اقتصادی جامعه و ریشه کن کردن فقر و محرومیت و برآوردن نیازهای انسان در جریان رشد، با حفظ آزادی او، اقتصاد جمهوری اسلامی ایران بر اساس ضوابط زیر استوار می‌شود: تأمین نیازهای اساسی: مسکن، خوراک، پوشاک، بهداشت، درمان، آموزش و پرورش و امکانات لازم برای تشکیل خانواده برای همه».

○ برنامه چهارم توسعه کشور

در فصول مختلف برنامه چهارم توسعه کشور (قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۵)، احکام مرتبط با خانواده و زنان ذیل موادی به شرح ذیل تصریح شده است:

در فصل اول (بسترسازی برای رشد سریع اقتصادی) ذیل ماده ۲۸ (تکمیل حداقل ۷۰ درصد شبکه راههای روستایی مرتبط کننده روستاهایی که بیش از ۱۰۰ خانوار جمعیت دارند) و ماده ۳۰ (پرداختن یارانه کارمزد تسهیلات مسکن به گروههای کم درآمد، کارگران، کارمندان و زنان سرپرست خانوار)؛

در فصل چهارم (توسعه مبتنی بر دانا) ذیل ماده ۵۷ (توسعه ارتباطات و فناوری اطلاعات، تحقق اقتصاد مبتنی بر دانایی و کسب جایگاه برتر منطقه تا پایان برنامه چهارم، به منظور برقراری تسهیلات لازم جهت دسترسی به ارتباطات گسترده با کیفیت و تمهید و گسترش فرصتهای نوین خدمات و رشد برای آحاد جامعه و خانوارها)، ماده ۷۰ (واگذاری اراضی مستعد قلمرو عشایر به خانوارهای کوچنده)، ماده ۹۰ (به منظور ارتقای عدالت توزیعی در دسترسی عادلانه مردم به خدمات بهداشتی و درمانی و در جهت کاهش سهم خانوارهای کم درآمد و آسیب پذیر از هزینه‌های بهداشتی و درمانی آنها، توزیع منابع و امکانات بهداشتی و درمانی باید به نحوی صورت گیرد که «شاخص مشارکت عادلانه مالی مردم» به ۹۰ درصد ارتقا یابد و سهم مردم از هزینه‌های سلامت، حداکثر از ۳۰ درصد افزایش نیابد و میزان خانوارهای آسیب پذیر از هزینه‌های غیر قابل تحمل سلامت، به یک درصد کاهش یابد) و ماده ۹۱ (استقرار بیمه سلامت با محوریت پزشک خانواده)؛

در فصل هشتم (ارتقای امنیت انسانی و عدالت اجتماعی) ذیل ماده ۹۵ (کلیه خانوارهای زیر خط فقر مطلق، حداکثر تا پایان سال دوم برنامه چهارم توسعه به صورت کامل توسط دستگاه‌ها و نهادهای متولی

نظام تأمین اجتماعی شناسایی و تحت پوشش قرار گیرند)، ماده ۹۶ (تأمین بیمه خاص در قالب فعالیت‌های حمایتی، برای حمایت از زنان سرپرست خانوار)، ماده ۹۷ (به منظور پیشگیری و کاهش آسیب‌های اجتماعی، نسبت به تهیه طرح جامع کنترل کاهش آسیب‌های اجتماعی، با تأکید بر پیشگیری از اعتیاد به مواد مخدر، به تقویت بنیان خانواده پردازد)، ماده ۹۹ (دولت موظف شد ظرف مدت شش ماه از تصویب این قانون، نسبت به تدوین و اجرای سند راهبردی خدمات‌رسانی به ایثارگران - خانواده معظم شهدا، جانبازان، آزادگان و خانواده آنان - اقدام کند)، ماده ۱۱۱ (دولت موظف شده با هدف تقویت نقش زنان در جامعه و توسعه فرصت‌ها و گسترش سطح مشارکت آنها در کشور، به تنظیم و ارائه لوایح مربوط به تحکیم نهاد خانواده جهت تصویب در مراجع ذی‌صلاح اقدام نماید)، ماده ۱۳۲ (سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور مکلف است به حمایت از خانواده زندانیان و معدومین از طریق سازمان‌ها و نهادهای خیریه مردمی و غیر دولتی و انجمنهای حمایت از زندانیان)؛

در فصل نهم (توسعه امور قضایی) ذیل ماده ۱۳۳ (خانواده‌های تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی (ره) و سازمان بهزیستی از پرداخت هزینه عوارض، مالیات و هر گونه هزینه دیگر معاف می‌باشند).
نگاهی گذارا به احکام مذکور، حاکی از آن است که بیشترین توجه قانونگذار به حیطة زنان در برنامه چهارم توسعه کشور، مربوط به ارتقای امنیت انسانی، عدالت اجتماعی و توسعه فرهنگی خانواده بوده است.

○ برنامه پنجم توسعه کشور

برنامه پنجم توسعه کشور (قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۵) در ۱۹ ماده از فصول و بخش‌های مختلف، برای خانواده احکامی به شرح ذیل در نظر گرفته است:

در فصل دوم (علم و فناوری) ذیل ماده ۱۸ (دولت به منظور گسترش حمایت‌های هدفمند مادی و معنوی از نخبگان و نوآوران علمی و فناوری، به برقراری بیمه تأمین اجتماعی و بیمه پایه سلامت فرد و خانواده وی پردازد) و ماده ۱۹ (برنامه تحولات بنیادین در نظام آموزش و پرورش کشور با رعایت اولویتهایی همچون تقویت و گسترش نظام مشاوره دانش‌آموز و خانواده)؛

در فصل سوم (اجتماعی) ذیل ماده ۳۲ (ایجاد سامانه خدمات جامع و همگانی سلامت مبتنی بر مراقبتهای اولیه سلامت با محوریت پزشک خانواده)، ماده ۳۴ (نیازهای آموزشی و ظرفیت ورودی کلیه دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی علوم پزشکی، اعم از دولتی و غیر دولتی، متناسب با راهبردهای پزشک خانواده، نظام ارجاع و سطح بندی خدمات و نقشه جامع علمی کشور استخراج و اعمال شود)، ماده ۳۵ (به منظور حفظ یکپارچگی در مدیریت دانش و اطلاعات حوزه سلامت وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، سازمان

همبینی رشته‌های خانواده در آموزش عالی ایران ♦ ۷۷

ثبت احوال با حفظ حریم خصوصی و محرمانه بودن داده‌ها و با اولویت شروع از برنامه پزشکی خانواده و نظام ارجاع اقدام نماید)، ماده ۳۸ (به دولت اجازه داده می‌شود متناسب با استقرار نظام ارجاع و پزشکی خانواده، خدمات بیمه پایه سلامت را برای عموم افراد کشور به صورت یکسان تعریف و تا پایان برنامه به تدریج اجرا نماید. حق بیمه پایه سلامت خانوار به شرح زیر، سهمی از درآمد سرپرست خانوار خواهد بود: خانوارهای روستاییان و عشایر و اقشار نیازمند تحت پوشش نهادهای حمایتی و مؤسسات خیریه، معادل پنج درصد حداقل حقوق و دستمزد مشمولان قانون کار در سال‌های اول، دوم و سوم برنامه و شش درصد حداقل حقوق و دستمزد مشمولان قانون کار در سال‌های چهارم و پنجم برنامه و ۱۰ درصد حق بیمه اقشار نیازمند از بودجه عمومی دولت تأمین می‌شود. خانوارهای کارکنان کشوری و لشکری شاغل و بازنشسته معادل پنج درصد حقوق و مزایای مستمر در سال‌های اول، دوم و سوم برنامه و شش درصد حقوق و مزایای مستمر در سال‌های چهارم و پنجم برنامه، مشروط بر اینکه حداکثر آن از دو برابر حق بیمه مشمولین جزء یک این بند تجاوز نکند)، ماده ۳۹ (به منظور توانمندسازی افراد و گروه‌های نیازمند، به ویژه زنان سرپرست خانوار و معلولان نیازمند، با تأکید بر برنامه‌های اجتماع‌محور و خانواده‌محور، با استفاده از منابع بودجه عمومی دولت و کمک‌های مردمی، اقدامات زیر توسط دولت انجام می‌شود: طراحی نظام سطح بندی خدمات حمایتی و توانمندسازی متناسب با شرایط بومی، منطقه‌ای و گروه‌های هدف، حداکثر تا پایان سال اول برنامه و فراهم کردن ظرفیت‌های لازم برای استقرار نظام مذکور در طول برنامه، اجرای برنامه‌های توانمندسازی حداقل سالانه ۱۰ درصد خانوارهای تحت پوشش دستگاه‌های حمایتی به استثنای سالمندان و معلولان ذهنی توانمند شده و خروج آنان از پوشش حمایت‌های مستقیم، تأمین حق سرانه بیمه اجتماعی زنان سرپرست خانوار نیازمند)، ماده ۴۲ (دولت معجز است خانواده‌هایی را که سرپرست آنها تحت پوشش هیچ‌گونه بیمه‌ای نیست، تحت پوشش مقررات عام تأمین اجتماعی قرار دهد)، ماده ۴۳ (به منظور ساماندهی و اعتباربخشی مراکز مشاوره، متناسب با فرهنگ اسلامی - ایرانی و با تأکید بر تسهیل ازدواج جوانان و تحکیم بنیان خانواده، تأسیس مراکز و ارائه هر گونه خدمات مشاوره ای روان‌شناختی - اجتماعی، نیازمند اخذ مجوز بر اساس آیین‌نامه مصوب هیئت وزیران است)، ماده ۴۴ (دولت به منظور استمرار، توسعه و ترویج فرهنگ ایثار و شهادت، در جهت حفظ کرامت ایثارگران با اولویت عرضه منابع مالی، فرصت‌ها، امکانات و تسهیلات و امتیازات به ایثارگران، پدر، مادر، همسر و فرزندان شهدا و همچنین جانبازان، آزادگان و افراد تحت تکفل آنان، اقدامات زیر را انجام می‌دهد: به منظور کاهش هزینه‌های مهندسی ساخت مسکن برای خانواده‌های شهدا و ایثارگران، بنیاد شهید و امور ایثارگران مجاز است...)

در فصل چهارم (نظام اداری و مدیریت) ذیل ماده ۴۶ (به منظور بسط خدمات دولت الکترونیک، صنعت، فناوری اطلاعات، سواد اطلاعاتی و افزایش بهره‌وری در حوزه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، ۶۰ درصد خانوارها و کلیه کسب و کارها بتوانند به شبکه ملی اطلاعات و اینترنت متصل شوند) و ماده ۸۰ (در راستای ایجاد اشتغال پایدار، توسعه کارآفرینی، کاهش عدم تعادل منطقه‌ای و توسعه مشاغل نو، به حمایت مالی و حقوقی و تنظیم سیاست‌های تشویقی در جهت تبدیل فعالیت‌های غیر متشکل اقتصادی خانوار به واحدهای متشکل پرداخته شود)؛

در فصل ششم (توسعه منطقه‌ای) ذیل ماده ۱۹۴ (دولت به منظور بهبود وضعیت روستاها در زمینه سیاستگذاری، برنامه‌ریزی، راهبری، نظارت و هماهنگی بین دستگاه‌های اجرا، ارتقای سطح درآمد و کیفیت زندگی روستاییان و کشاورزان و کاهش نابرابری‌های موجود بین جامعه روستایی، عشایری و جامعه شهری، حمایت لازم را از اقدامات ذیل به عمل آورد: ارتقای شاخص‌های توسعه عشایر از طریق اسکان و ساماندهی خانوارها، حمایت مالی از طریق اعطای تسهیلات، وجوه اداره شده، یارانه سود و کارمزد جهت توسعه اشتغال خانوارهای روستایی و عشایری)؛

در فصل هفتم (دفاعی، سیاسی و امنیتی) ذیل ماده ۱۹۶ (دولت به منظور تقویت کمی و کیفی بسیج مستضعفان و توسعه فرهنگ امر به معروف و نهی از منکر، اقدامات و تسهیلات لازم را در طول برنامه با پشتیبانی از رده‌های مقاومت بسیج جامعه زنان به‌ویژه در فعالیت‌های مربوط به توسعه فرهنگ عفاف و حجاب و تحکیم بنیاد خانواده فراهم نماید)؛

در فصل هشتم (حقوقی قضایی) ذیل ماده ۲۱۱ (سازمان زندانها و اقدامات تأمینی و تربیتی مکلف است با همکاری دستگاه‌های اجرا، مؤسسات عمومی و مردم‌نهاد، به منظور باز اجتماعی شدن محکومان در طول برنامه به رفع مشکل معیشتی خانواده‌های زندانیان بی‌بضاعت با همکاری کمیته امداد

امام‌خمینی (ره)، سازمان بهزیستی و سایر نهادهای ذی‌ربط پردازد)؛

در فصل نهم (بودجه و نظارت) ذیل ماده ۲۲۷ (تهیه و تدوین سند ملی امنیت بانوان و کودکان در روابط اجتماعی)، ماده ۲۳۰ (تدوین و تصویب برنامه جامع توسعه امور زنان و خانواده، مشتمل بر محورهای تحکیم بنیان خانواده، بازنگری قوانین و مقررات مربوط، پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی، توسعه و ساماندهی امور اقتصادی - معیشتی با اولویت ساماندهی مشاغل خانگی برای زنان سرپرست خانوار و زنان بدسرپرست، تأمین اجتماعی، اوقات فراغت، پژوهش، گسترش فرهنگ عفاف و حجاب، ارتقای سلامت، توسعه توانایی‌های سازمان‌های مردم‌نهاد، ارتقای توانمندی‌های زنان مدیر و نخبه، توسعه تعاملات بین‌المللی، تعمیق باورهای دینی و اصلاح ساختار اداری تشکیلاتی زنان و خانواده) و ماده ۲۳۲ (دولت

همبینی رشته‌های خانواده در آموزش عالی ایران ♦ ۷۹

مکلف است نسبت به ساماندهی حمل و نقل بار و مسافر روستاها و پوشش برنامه‌های نگهداری و ایمن‌سازی شبکه‌راه‌های روستایی و برخورداری روستاهای بالای ۲۰ خانوار و کانون‌های اسکان عشایری، از راه مناسب اقدام نماید).

بنابراین، به نظر می‌رسد در سطح بین‌المللی، نهاد خانواده در دوران اخیر دستخوش تحولات و مسائل متنوع و متعددی همچون: تغییر ساختار اقتصادی، مهاجرت به شهرها، دگرگونی نقشهای سنتی و از پیش تعیین‌شده، تغییرات در ویژگی‌های جمعیت‌شناختی جوامع، تغییر در سبک‌های ازدواج و فرزندآوری، انعکاس نسبت‌گرایی جنسی در رسانه‌ها، ظهور پدیده دموکراسی عاطفی در روابط و شکل‌گیری و گسترش رویکردهای فمینیستی شده که این امور از طریق رویکردهایی چون: دیدگاه نهادی، دیدگاه ساخت و وظیفه و دیدگاه کنش متقابل، مورد واکاوی اندیشمندان قرار گرفته است.

همچنین، شواهد حاکی از آن است که در اسناد بالادستی کشور از جمله قانون اساسی، به خانواده به عنوان واحد بنیادین جامعه نگریسته شده و مهم‌ترین کارکرد آن، کمک به رشد و تعالی انسان بیان شده است. همچنین، نگاهی به احکام دو برنامه توسعه اخیر کشور، بیانگر آن است که بیشترین اهتمام دولت، بر عهده گرفتن پرداخت هزینه‌های مربوط به خانواده‌ها و زنان سرپرست خانوار در بخش سلامت است؛ به گونه‌ای که هدف از ایجاد احکام متعدد در این فصل، در هر دو برنامه، ارتقای عدالت توزیعی در دسترسی عادلانه مردم به خدمات بهداشتی و درمانی و در جهت کاهش سهم خانوارهای کم‌درآمد و آسیب‌پذیر از هزینه‌های بهداشتی و درمانی آنها و توزیع منابع و امکانات بهداشتی و درمانی بوده است. توجه به این قشر از اجتماع که به دلیل پایگاه اجتماعی ضعیف، دارای صدای پایینی در اعاده مطالبات خود هستند، امری قابل تقدیر است؛ اما به نظر می‌رسد آنچه مغفول مانده، فراهم کردن زمینه‌های لازم برای خودتوانمند کردن خانواده‌ها و زنان است. نظر به اینکه در مطالب پیشین بر اساس مطالعات اسنادی به بررسی جایگاه و نقش خانواده در دو سطح بین‌المللی و ملی پرداخته شد، شایسته است در ادامه با اتخاذ رویکرد همبینی، این امور در نظرگاه رشته‌های مرتبط با خانواده به عنوان هدف اصلی این تحقیق مورد مذاقه قرار گرفته، بر اساس نتایج حاصل، به بیان پیشنهادهایی کاربردی پرداخته شود.

▪ روش و سؤالات تحقیق

پژوهش حاضر از نوع توصیفی - کتابخانه‌ای بوده که به صورت تحلیل محتوا انجام شده است. داده‌های آن از طریق بررسی اسناد و مدارک مرتبط (مصوبات شورای برنامه‌ریزی آموزش عالی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در ارتباط با طرح دوره رشته‌های مربوط به خانواده) و به شیوه اسنادی گردآوری شده است. رشته‌های مرتبط با خانواده^۲ عبارتند از: بهداشت خانواده (مقطع کاردانی)، مدیریت خانواده (مقطع کاردانی)، مطالعات خانواده (مقطع کارشناسی)، حقوق خانواده (مقطع کارشناسی ارشد)، فقه خانواده (مقطع کارشناسی ارشد)، روان‌شناسی خانواده‌درمانی (مقطع کارشناسی ارشد)، مشاوره خانواده (مقطع کارشناسی ارشد) و مطالعات زنان - گرایش زن و خانواده (مقطع کارشناسی ارشد).

سؤالات تحقیق عبارتند از:

- همبندی اهداف رشته‌های خانواده در آموزش عالی ایران چگونه است؟
- همبندی دروس رشته‌های خانواده در آموزش عالی ایران حاکی از چیست؟
- همبندی زمینه‌های شغلی دانش‌آموختگان رشته‌های خانواده در آموزش عالی چگونه است؟
- جامع‌ترین طرح دوره رشته خانواده در آموزش عالی ایران کدام است؟

○ رشته مدیریت خانواده

رشته مدیریت خانواده^۳ برنامه درسی میان‌رشته‌ای است که برای تربیت نیروی انسانی لایق و شایسته به عنوان مدیر خانواده یا مادران آینده جامعه، برنامه‌ریزی و سازماندهی شده است. هدف برنامه مذکور صرفاً ایجاد مهارت‌های خانه‌داری، آشپزی و خیاطی نیست، بلکه ایجاد مهارت پذیرش مسئولیت و اعمال اصول مدیریت در تصمیم‌گیری‌ها، احساس مسئولیتها و مشارکت در حل مشکلات خانواده خویش، کمک به سایر خانواده‌ها و مشاوره با ایشان به نحو شایسته است. به عبارت دیگر؛ هدف برنامه مذکور، ایجاد مهارت و شایستگی در مدیر خانواده است؛ به نحوی که بتواند علاوه بر وظایف مادری، همسری، هدایت خانواده،

۱. Content Analysis

۲. رشته بهداشت خانواده در این تحقیق مورد بررسی قرار نگرفته است؛ زیرا با وجود پیگیری‌های چندین باره مؤلف، دسترسی به مصوبات رشته که توسط وزارت بهداشت و درمان و آموزش پزشکی تهیه شده است، امکان‌پذیر نشد.

۳. برنامه آموزشی رشته مدیریت خانواده برای مقطع کاردانی پیوسته گروه علمی - کاربردی، در جلسه ۳۳۸ (فوق العاده) شورای سرپرستان مورخ ۱۳۸۱/۱۲/۲۹ و در ادامه جلسه ۴۱۴ شورای عالی برنامه‌ریزی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری مصوب شده است.

همبندی رشته‌های خانواده در آموزش عالی ایران ♦ ۸۱

همزیستی با بستگان و خویشان و کمک به سایر خانوارها در جهت ارتقای فرهنگی و کمک به اقتصاد خانواده را در حد توان خویش انجام دهد.

دانش‌آموختگان دوره سه ساله فنی و حرفه‌ای در رشته مدیریت خانواده و سایر دیپلمه‌های مرتبط، مشروط به گذراندن دروس جبرانی می‌توانند در این رشته پذیرش شوند. طول این دوره، دو سال و دروس عملی و نظری آن به صورت واحدی ارائه می‌شود. در این رشته، ۱۱ واحد دروس عمومی، ۸ واحد دروس پایه، ۳۰ واحد دروس اصلی و ۲۱ واحد دروس تخصصی و در مجموع، ۷۰ واحد تحصیلی ارائه می‌شود.

○ رشته مطالعات خانواده

رشته مطالعات خانواده^۱ که به مطالعه و بررسی نظام‌مند و علمی خانواده از دیدگاه فقهی، حقوقی، اجتماعی، روان‌شناسی بر مبنای تفکرات اسلامی می‌پردازد، مجموعه‌ای هماهنگ از فعالیت‌های پژوهشی و آموزشی است که موجب احاطه و دستیابی دانشجویان به آثار علمی، تهیه متون تحقیقاتی و نوآوری و کمک به تعمیق اطلاعات، پیشرفت و گسترش مرزهای دانش در زمینه خانواده می‌شود. طول دوره کارشناسی، چهار سال و نظام آموزشی به صورت واحدی است و کلیه دروس نظری و عملی آن در هشت نیم سال تحصیلی ارائه می‌شود. طول هر نیمسال تحصیلی هفته و حداقل زمان لازم برای هر واحد، یک ساعت در هفته است. تعداد کل واحدهای آموزشی در این دوره، ۱۳۵ واحد درسی شامل ۱۸ واحد دروس عمومی، ۴۴ واحد دروس اصلی و پایه ۶۳ واحد دروس تخصصی و ۱۰ واحد دروس اختیاری است.

○ رشته حقوق خانواده

رشته حقوق خانواده^۲ یک از رشته‌هایی است که می‌تواند با تربیت زنانی متعهد و اسلام‌شناس، مادران و همسرانی آشنا با مسائل اسلامی و پاسخگو به شبهات مطرح در این حوزه به جامعه اسلامی تحویل دهد. از آنجا که پرسش‌های بسیاری نسبت به دیدگاه‌های اسلامی در این زمینه وجود دارد، لذا در دوره‌های تخصصی آموزشی - پژوهشی، زمینه نقد و بررسی دیدگاه‌های منسوب به اسلام فراهم شده و در حرکت به سوی برداشتهای نو و معتدل سودمند است. تعداد کل واحدهای درسی این رشته، شامل ۲۲ واحد دروس الزامی، ۶ واحد دروس اختیاری و چهار واحد پایان‌نامه است.

۱. شورای عالی برنامه‌ریزی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در سیصد و سیزدهمین جلسه مورخ ۱۳۷۴/۱۲/۶ بر اساس طرح دوره کارشناسی مطالعات خانواده که توسط گروه علوم انسانی تهیه شده و به تأیید رسیده است، برنامه آموزشی این دوره را تصویب کرده است.

۲. شورای عالی برنامه‌ریزی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در هفتصد و شانزدهمین جلسه مورخ ۱۳۸۸/۲/۵ بر اساس طرح دوره کارشناسی ارشد حقوق خانواده که توسط گروه علوم انسانی تهیه شده و به تأیید رسیده است، برنامه آموزشی این دوره را تصویب کرده است.

○ رشته فقه خانواده

کارشناسی ارشد فقه خانواده^۱ دوره‌ای تخصصی است که طی آن، فراگیران به طور عمیق با دروس آشنا می‌شوند. پذیرفته‌شدگان این دوره از بین دانش‌آموختگان دوره کارشناسی فقه و اصول انتخاب می‌شوند. دروس دوره کارشناسی ارشد فقه خانواده، ۹۸ واحد است که حداکثر در مدت ۸ نیم‌سال (ترم) ارائه می‌شود. هر واحد نظری، ۱۶ ساعت و هر واحد عملی، ۳۲ ساعت و زمان تدریس هر واحد نظری در یک نیم‌سال تحصیلی ۱۶ هفته است. تعداد کل واحدهای درسی شامل ۵۸ واحد حوزوی، هشت واحد درس جبرانی، ۲۸ واحد درس تخصصی و چهار واحد پایان‌نامه است.

○ رشته خانواده‌درمانی

خانواده درمانی^۲ یکی از گرایش‌های رشته روان‌شناسی بالینی است که در برگیرنده آموزش‌های نظری، کاربردی و کارورزی در اهم موضوع‌هایی است که در این رشته تعلیم داده می‌شود. این رشته به مطالعه و بررسی موارد ذیل می‌پردازد: ساختار و فرایند تحولات خانواده، شناسایی علل و فرایند شکل‌گیری روابط نابهنجار و ناکارآمد بین زوجها و اعضای خانواده، کاربرد الگوها و فنون خاص درمانی برای حل مشکلات و تعارض‌های درون خانواده، کمک به افراد و خانواده‌ها برای کنترل آسیب‌های روانی و رفتاری فرزندان و زوجها، روش‌های یاری‌رسانی به خانواده‌هایی که واجد نیازهای ویژه هستند، کاربرد روش‌های خانواده‌درمانی و ازدواج‌درمانی برای حل مشکلاتی که به طور خاص به مسائل ارتباطی (مانند والدین، فرزندان و زوجها) مربوط می‌شوند.

داوطلبان ورود به دوره کارشناسی ارشد خانواده‌درمانی باید دارای شرایط ذیل باشند:

- دارا بودن دانشنامه کارشناسی در یکی از رشته‌های روان‌شناسی، مشاوره یا مددکاری اجتماعی از مراکز آموزش عالی ایران یا معادل آن از کشورهای دیگر به تأیید مراجع ذی‌صلاح،
- پذیرفته شدن در امتحان ورودی و گزینش دانشجو و پذیرفته شدن در مصاحبه علمی دانشگاه (لازم به توضیح است که در مصاحبه علمی، دانش روان‌شناختی، توانایی تعامل با دیگران، توان ابراز خویش و سطح زبان انگلیسی متقاضی مورد بررسی قرار می‌گیرد).

۱. شورای برنامه‌ریزی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در ششصد و ششمین جلسه مورخ ۱۳۸۵/۹/۱۱ بر اساس طرح دوره کارشناسی ارشد فقه خانواده (خاص مرکز جهانی علوم اسلامی) که به وسیله گروه علوم انسانی تهیه شده و به تأیید رسیده، برنامه آموزشی این دوره را تصویب کرده است.
 ۲. شورای گسترش آموزش عالی در چهارصد و نود و ششمین جلسه مورخ ۱۳۸۴/۳/۲۵ بر اساس طرح دوره کارشناسی ارشد روان‌شناسی خانواده‌درمانی که به وسیله هیئت علمی گروه آموزشی روان‌شناسی تهیه و تدوین شده، برنامه آموزشی این دوره را تصویب کرده است.

همبندی رشته‌های خانواده در آموزش عالی ایران ♦ ۸۳

متوسط طول دوره رشته روان‌شناسی خانواده‌درمانی، دو سال است و ارائه دروس آن در چهار نیمسال برنامه‌ریزی شده است. تعداد واحدهای این رشته، ۳۲ واحد اجباری در نظر گرفته شده که در قالب ۱۶ واحد نظری، ۱۲ واحد عملی بالینی و چهار واحد عملی پژوهشی (پایان‌نامه) است. هر واحد عملی بالینی، معادل چهار ساعت کارورزی در کلینیک‌ها، مراکز مشاوره، مراکز آموزش خانواده، بیمارستان‌ها و دادگاه‌های خانواده است. بدین ترتیب، طی این دوره، هر یک از دانشجویان جمعاً ۸۱۶ ساعت کارورزی خواهند داشت. از آنجا که این رشته، ماهیت بین‌رشته‌ای دارد، به منظور هم‌سطح کردن پذیرفته‌شدگان، تعداد ۱۴ واحد پیش‌نیاز پیشنهادی در نظر گرفته شده است. تعداد کل واحدهای درسی شامل ۲۶ واحد درس اجباری، دو واحد درس اختیاری و چهار واحد پایان‌نامه است.

○ رشته مشاوره خانواده

هدف کلی از اجرای برنامه دوره کارشناسی ارشد مشاوره خانواده،^۱ تربیت افرادی است که در زمینه تخصصی خود، به ارائه خدمات مشاوره‌ای مؤثر و مفید بپردازند و راجع به موضوعات مربوط به شاخه تخصصی، تحقیق و دروس مربوط به شاخه را در مؤسسات آموزشی در سطح کارشناسی یا پایین‌تر تدریس کنند. همچنین، تربیت افرادی است که بتوانند با انجام مشاوره‌های ازدواج و زناشویی و خانوادگی، مراجعان خود را در انتخاب همسر، حل مشکلات ازدواج و زناشویی و حل مشکلات خانوادگی و زندگی رضایت‌بخش یاری دهند.

شرایط ورود دانشجوی عبارتند از: داشتن دانشنامه کارشناسی در یکی از رشته‌های مشاوره و راهنمایی، امور تربیتی و مشاوره، راهنمایی و مشاوره، آموزش و پرورش پیش‌دبستانی، مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی، آموزش و پرورش افراد استثنایی، روان‌شناسی مددکاری اجتماعی، نداشتن نقص و بیماری جسمانی و روانی به گواهی و تأیید پزشکان مورد اعتماد دانشگاه‌ها و شرکت و قبولی در مصاحبه حضوری به منظور بررسی خصوصیات شخصیتی متناسب با کار و حرفه مشاوره.

دوره کارشناسی ارشد رشته مشاوره به صورت آموزشی و ناپیوسته بوده و مدت آن طبق آیین‌نامه مصوب شورای عالی برنامه‌ریزی، به طور متوسط دو سال است که طی آن، دانشجویان قادر خواهند بود مجموعه دروس نظری و عملی این دوره را بگذرانند. حداکثر مدت مجاز تحصیل این دوره، سه سال و هر سال

۱. شورای عالی برنامه‌ریزی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در چهارصد و دومین جلسه مورخ ۱۳۷۹/۸/۱ بر اساس طرح دوره کارشناسی ارشد مشاوره که به وسیله گروه علوم انسانی تهیه شده و به تأیید رسیده، برنامه آموزشی این دوره را تصویب کرده است.

تحصیلی، شامل دو نیمسال و هر نیمسال دارای ۱۶ هفته کامل آموزشی است. برنامه آموزشی کارشناسی ارشد ناپیوسته مشاوره دارای ۱۴ واحد دروس مشترک، ۱۴ واحد دروس تخصصی و چهار واحد پایان نامه است.

○ رشته مطالعات زنان - گرایش زن و خانواده

هدف از تشکیل رشته مطالعات زنان - گرایش زن و خانواده،^۱ درک دیدگاههای اسلام درباره زن و خانواده بر پایه منابع اصیل در جهت تبیین مبانی اندیشه دینی و طرح نظام حقوقی اسلام، دفاع از اسلام در برابر پرسشها و شبهات مطرح درباره زن و خانواده با استناد به منابع دینی و علوم روز، ارتقا و توسعه پژوهش در مسائل زن و خانواده با مطالعات عمیق اسلامی، نقد و بررسی نظریهها و مکاتب، تولید علم بومی در حوزه مطالعات زنان، ارتقای جایگاه زنان و خانواده در جامعه بر اساس تعلیمات اسلامی و زمینهسازی برای تربیت نظریه پردازان و کارشناسان متعهد برای سیاستگذاری مطلوب در سطوح مختلف برنامه ریزی کشور است. تعداد کل واحدهای درسی این رشته شامل ۱۳ واحد دروس جبرانی، ۱۶ واحد دروس پایه، ۱۲ واحد دروس اختیاری، هشت واحد دروس تخصصی، ۱۰ واحد دروس پیش نیاز و چهار واحد پایان نامه است.

▪ همبندی اهداف رشته‌های خانواده

در طرح دوره هر یک از رشته‌ها، اهداف متعددی ذکر شده که در یک تقسیم‌بندی کلی می‌توان آنها را ذیل مفاهیمی همچون: تربیت کارشناس و مشاور، تربیت پژوهشگر، تربیت مدرس، انجام پژوهشهای کاربردی و نظریه پردازی گنجانند. نتایج تحلیل محتوای رشته‌ها حاکی از آن است که رشته مدیریت خانواده، کمترین میزان برخورداری از اهداف ذکر شده را داراست (تنها تربیت کارشناس و مشاور) و سایر رشته‌ها، همگی با برخورداری از چهار هدف مذکور، دارای وزن یکسانی هستند.

۱. شورای برنامه ریزی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در هفتمین جلسه مورخ ۱۳۸۷/۱۱/۱۲ بر اساس طرح دوره کارشناسی ارشد مطالعات زنان (گرایش زن و خانواده) که به سرانجام گروه زبان و ادبیات، بازرنگری و تهیه شده و به تأیید رسیده، برنامه آموزشی این دوره را تصویب کرده است.

جدول ۱: همبینی اهداف رشته‌های خانواده در آموزش عالی ایران

مشاوره خانواده	مدیریت خانواده	فقه خانواده	مطالعات زنان	روان‌شناسی خانواده‌درمانی	مطالعات خانواده	حقوق خانواده	عنوان
*	*	*	*	*	*	*	تربیت کارشناس و مشاور
*		*	*	*	*	*	تربیت پژوهشگر
*		*					تربیت مدرس
*		*	*	*	*	*	انجام پژوهشهای کاربردی
			*	*	*	*	نظریه‌پردازی
۴	۱	۴	۴	۴	۴	۴	جمع

■ همبینی دروس رشته‌های خانواده

اگرچه به صورت منطقی با توجه به اهداف هر رشته، در طرح دوره رشته‌های خانواده، دروسی در نظر گرفته شده است؛ اما اتخاذ فصل مشترک، حاکی از آن است که می‌توان آنها را ذیل عناوین ازدواج و طلاق، حقوق خانواده، حقوق فرزندان، روان‌شناسی و مشاوره خانواده، بهداشت و سلامت خانواده، مسائل فرزندان، مسائل زنان، جامعه‌شناسی خانواده، تاریخ و نظریه‌های خانواده، مطالعات تطبیقی خانواده، اقتصاد و توسعه خانواده، سنجش و اندازه‌گیری خانواده، فقه و اصول و مسائل اسلامی خانواده گنجانند. همبینی این دروس نشان می‌دهد که رشته مدیریت خانواده و حقوق خانواده، دارای بیشترین عناوین و رشته‌های فقه و مشاوره خانواده دارای کمترین میزان دروس مرتبط با خانواده هستند.

پرتال جامع علوم انسانی

جدول ۲: همبندی دروس رشته‌های خانواده در آموزش عالی ایران

عنوان	حقوق خانواده	مطالعات خانواده	روانشناسی خانواده‌درمانی	مطالعات زنان	فقه خانواده	مدیریت خانواده	مشاوره خانواده
ازدواج و طلاق	*		*			*	*
حقوق خانواده	*		*	*	*	*	
حقوق فرزندان	*				*	*	
روانشناسی و مشاوره خانواده	*	*	*	*			*
بهداشت و سلامت خانواده	*		*	*		*	
مسائل فرزندان	*	*	*			*	
مسائل زنان	*		*	*		*	
جامعه‌شناسی خانواده	*	*				*	
تاریخ و نظریه‌های خانواده		*	*	*		*	
مطالعات تطبیقی خانواده	*					*	
اقتصاد و توسعه خانواده		*	*	*		*	
سنجش و اندازه‌گیری خانواده			*				*
فقه و اصول و سایر مسائل اسلامی خانواده	*	*	*	*	*	*	*
جمع	۱۰	۶	۶	۷	۳	۱۱	۳

▪ همبندی نقش و توانایی دانش‌آموختگان رشته‌های خانواده

نقش و توانایی‌های رشته‌های خانواده را می‌توان در چهار دسته تربیت کارشناس و مشاور، تربیت پژوهشگر، تربیت مدرس و ایجاد و مدیریت مراکز مرتبط، طبقه‌بندی کرد. نتایج تحلیل محتوای طرح دوره‌ها، حاکی از آن است که رشته مشاوره خانواده تمام چهار هدف و رشته مدیریت خانواده هیچ یک از اهداف مطرح شده را محقق نمی‌سازد.

جدول ۳: همبینی نقش و توانایی دانش‌آموختگان رشته‌های خانواده در آموزش عالی ایران

عنوان	حقوق خانواده	مطالعات خانواده	روان‌شناسی خانواده‌درمانی	مطالعات زنان	فقه خانواده	مدیریت خانواده	مشاوره خانواده
تربیت کارشناس و مشاور	*	*	*	*	*		*
تربیت پژوهشگر	*	*	*	*	*		*
تربیت مدرس	*	*			*		*
ایجاد و مدیریت مراکز مرتبط با رشته			*				*
جمع	۳	۳	۳	۲	۳	۰	۴

▪ جامع‌ترین طرح دوره رشته خانواده

بنابر مطالب ارائه شده، می‌توان به ارزشیابی جامع‌ترین طرح دوره رشته‌های خانواده بر اساس ملاکهای توجه به اهداف، دروس، نقش و توانایی دانش‌آموختگان پرداخت. نتایج تحلیل نشان می‌دهد جامع‌ترین طرح دوره را رشته حقوق خانواده دارد و رشته فقه خانواده در این همبینی، رتبه آخر را کسب کرد؛ مهم‌ترین دلیل این امر را می‌توان در جامع‌تر بودن دروس رشته حقوق خانواده جستجو کرد.

جدول ۴: جامع‌ترین طرح دوره رشته‌های خانواده در آموزش عالی ایران

عنوان	اهداف	دروس	نقش و توانایی دانش‌آموختگان	جمع
حقوق خانواده	۴	۱۰	۳	۱۷
مطالعات خانواده	۴	۶	۳	۱۳
روان‌شناسی خانواده‌درمانی	۴	۶	۳	۱۳
مطالعات زنان	۴	۷	۲	۱۳
مدیریت خانواده	۱	۱۱	۰	۱۲
مشاوره خانواده	۴	۳	۴	۱۱
فقه خانواده	۴	۳	۳	۱۰

▪ نتایج و پیشنهادات

در نظام آموزش عالی ایران هشت رشته مرتبط با خانواده وجود دارد که هر کدام بنابر ضرورت‌هایی معین

شده و متناسب با این ضرورتها، اهداف و دروسی برای هر یک شکل گرفته و نقش و توانایی خاصی نیز برای دانش‌آموختگان آنها مد نظر قرار گرفته است. تحلیل محتوای طرح دوره رشته‌های خانواده در آموزش عالی ایران نشان می‌دهد:

- هدف مشترک تمامی رشته‌ها، تربیت کارشناس و مشاور بوده و پس از آن، تربیت پژوهشگر و انجام پژوهش‌های کاربردی، فصل مشترک تمام رشته‌ها به جز رشته مدیریت خانواده است که دلیل آن نیز ماهیت و مقطع آن (کاردانی) می‌باشد که این دو هدف را بالتبع مد نظر نداشته است. کمترین هدف مشترک نیز تربیت مدرس است که تنها در رشته‌های فقه و مشاوره خانواده به صراحت مورد تأکید قرار گرفته‌اند. نکته قابل توجه در این خصوص، هدف نظریه‌پردازی است که در رشته‌های فقه، مدیریت و مشاوره خانواده مورد توجه قرار نگرفته‌اند. از این رو، پیشنهاد می‌شود این اهداف مغفول، مورد توجه ویژه سیاستگذاران قرار گرفته، در طرح دوره رشته‌های مورد نظر گنجانده شوند.
- نتایج همبندی دروس رشته‌های مختلف خانواده نشان می‌دهد دروسی همچون: حقوق خانواده، روان‌شناسی و مشاوره خانواده، فقه و اصول و سایر مسائل اسلامی خانواده، دارای بیشترین فصل مشترک و مطالعات تطبیقی خانواده و سنجش و اندازه‌گیری خانواده دارای کمترین فصل مشترک در رشته‌ها هستند. همچنین، رشته‌های مدیریت خانواده و حقوق خانواده دارای بیشترین و فقه و مشاوره خانواده دارای کمترین پوشش دروس مد نظر می‌باشند. نکته قابل توجه این است که رشته مطالعات خانواده که در مقطع کارشناسی و بالتبع دارای بیشترین تعداد دروس است، از مجموع ۱۳ درس، تنها ۶ درس را تحت پوشش قرار داده است. رشته‌هایی همچون: مطالعات خانواده، روان‌شناسی خانواده‌درمانی، فقه خانواده و مشاوره خانواده، نیازمند بازنگری در دروس خود و با توجه به ماهیت رشته، نیازمند افزودن برخی از دروس هستند. همچنین علاوه بر گنجاندن دروس تخصصی و ویژه هر یک از رشته‌ها، به سرفصل‌های مشترک تمامی رشته‌ها توجه شود و مهم‌تر اینکه، مباحث نوین و نوظهور حیطه خانواده و مسائل مورد تأکید در اسناد بالادستی کشور در دروس، مورد تأکید و توجه برنامه‌ریزان نظام آموزش عالی قرار گیرد.
- بررسی نقش و توانایی دانش‌آموختگان رشته‌های مورد نظر نشان می‌دهد تربیت کارشناس، مشاور و پژوهشگر، دارای بیشترین فراوانی و ایجاد مراکز و مدیریت مراکز مرتبط با رشته، دارای کمترین فراوانی بوده‌اند. همچنین رشته مشاوره خانواده با توجه به ماهیت و اهداف آن، پوشش دهنده تمامی موارد بوده و رشته مدیریت خانواده با توجه به مقطع و هدفش که آموزش زنانی است که توانایی مدیریت بهتر و شایسته‌تر خانواده‌شان را داشته باشند، هیچ یک از نقش‌ها و توانایی‌های مذکور را

همبندی رشته‌های خانواده در آموزش عالی ایران ♦ ۸۹

شامل نمی‌شود. بنابر این، لازم است ضمن تجدیدنظر در اهداف و دروس رشته‌ها، نقش و توانایی‌های جدیدی متناسب با شرایط بومی و الزامات جهانی برای دانش‌آموختگان ایجاد شود که در این خصوص، ایجاد و مدیریت مراکز آموزشی و پژوهشی مرتبط با هر رشته باید بیشتر مد نظر قرار گیرد.

□ ارزشیابی جامع‌ترین طرح دوره رشته‌های خانواده نشان می‌دهد که جامع‌ترین طرح دوره را رشته حقوق خانواده داشته و رشته فقه خانواده در این امر در رتبه آخر قرار دارد. لذا پیشنهاد می‌شود سیاستگذاران و برنامه‌ریزان آموزش عالی کشور بر اساس یافته‌های جدول‌های ۳-۱ به آسیب‌شناسی طرح دوره هر یک از رشته‌ها پردازند و متناسب با نقاط ضعف هر رشته در ملاک‌های سه‌گانه و همچنین در نظر داشتن نتایج سایر مطالعات صورت گرفته، برای پاسخگویی و آماده شدن برای آینده و ساختن آن و ترویج فرهنگ خانواده بومی، طرح دوره‌های جدیدی را تدوین کنند.

منابع

- احمد، اکبر (۱۳۸۰)؛ پست مدرنیسم و اسلام، ترجمه فرهاد فرهمندفر، تهران: ثالث.
- بختیاری، آمنه (۱۳۸۷)؛ «بررسی رضایتمندی از زندگی زناشویی در چهار نوع از ساختار خانواده»، فصلنامه تحقیقات زنان، تهران: سال دوم، ش ۱.
- تافلر، آلوین (۱۳۷۴)؛ شوک آینده، ترجمه حشمت‌الله کامرانی، تهران: سیمرغ.
- تافلر، آلوین (۱۳۷۰)؛ موج سوم، ترجمه شهین دخت خوارزمی، تهران: نشر نو.
- ترنر، برایان (۱۳۸۱)؛ شرق‌شناسی، پست‌مدرنیسم و جهانی شدن، ترجمه غلامرضا کیانی، تهران: فرهنگ گفتمان.
- عنایت، حلیمه و موحد مجید (۱۳۸۳)؛ «زنان و تحولات ساختاری خانواده در عصر جهانی شدن»، تهران: فصلنامه علمی - پژوهشی پژوهش زنان، دانشگاه تهران، دوره دوم، ش ۲.
- قانون برنامه پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۹)؛ تهران: معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی رئیس جمهور.
- قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۵)؛ تهران: سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور.
- کاستلز، امانوئل (۱۳۸۰)؛ عصر اطلاعات: اقتصاد، جامعه و فرهنگ، قدرت هویت، ترجمه حسن چاوشیان، تهران: طرح نو.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۷۹)؛ جهان رهاشده، ترجمه علی اصغر سعیدی، تهران: توسعه.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۸۲)؛ «چشم‌انداز خانواده»، ترجمه محمدرضا جلالی‌پور، مجله آفتاب، تهران: سال سوم، ش ۲۹.
- هام، مگی؛ گمبل سارا (۱۳۸۲)؛ فرهنگ نظریه فم‌نیستی، ترجمه فیروزه مهاجر، فرخ قره‌داغی و نوشین احمدی خراسانی، تهران: توسعه.
- _____ مصوبه سیصد و سیزدهمین جلسه شورای عالی برنامه‌ریزی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (۱۳۷۴/۱۲/۶): طرح دوره کارشناسی مطالعات خانواده.

همبندی رشته‌های خانواده در آموزش عالی ایران ♦ ۹۱

- _____ مصوبه چهارصد و دومین جلسه شورای عالی برنامه‌ریزی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (۱۳۷۹/۸/۸): طرح دوره کارشناسی ارشد مشاوره.
- _____ مصوبه جلسه چهارصد و چهارمین جلسه شورای عالی برنامه‌ریزی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، (۱۳۸۱/۱۲/۲۹): طرح دوره مقطع کاردانی پیوسته گروه علمی - کاربردی مدیریت خانواده.
- _____ مصوبه چهارصد و نود و ششمین جلسه شورای گسترش آموزش عالی (۱۳۸۴/۳/۲۵): طرح دوره کارشناسی ارشد روان‌شناسی خانواده درمانی.
- _____ مصوبه ششصد و ششمین جلسه شورای عالی برنامه‌ریزی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (۱۳۸۵/۹/۱۱): طرح دوره کارشناسی ارشد فقه خانواده.
- _____ مصوبه هفتصد و هفتمین جلسه شورای عالی برنامه‌ریزی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (۱۳۸۷/۱۱/۱۲): طرح دوره کارشناسی ارشد مطالعات زنان - گرایش زن و خانواده.
- _____ مصوبه هفتصد و شانزدهمین جلسه شورای عالی برنامه‌ریزی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (۱۳۸۸/۲/۵): طرح دوره کارشناسی ارشد حقوق خانواده.
- Kiernan, K. (2004). "Changing European Families: Trend and Issues", in J. Scott, J. Treas and M. Richards (eds.), *The Blackwell Companion to the Sociology of Families*.

